

Effect of Promoting Grandmothers' Role in Providing Breastfeeding Support for First-time Mothers*

Somporn Srisawat, RN, MSN¹, Kannikar Vichitsukon, RN, MSc²,
Tassanee Prasopkittikun, RN, PhD²

Abstract

Purpose: Grandmothers are one of the influential persons in breastfeeding promotion. The study aimed at investigating an effect of a program promoting grandmothers' role in providing breastfeeding support for first-time mothers.

Design: Quasi-experimental study.

Methods: The study subjects included 50 dyads of grandmothers and first-time mothers after normal delivery at SaiNoi Hospital, Nontaburi Province, Thailand. A convenience sampling was used to recruit the subjects who were divided into an experimental and a control groups, with 25 each. The control group received only routine nursing care from the hospital, while the experimental group participated in the program of promoting grandmother's role in providing breastfeeding support. The program helped equip the grandmothers with knowledge and skill of supporting mothers how to breastfeed successfully. Data were collected by using a demographic information interviewing form, the mothers' perception towards grandparents' breastfeeding support questionnaire, and the mothers' opinion towards the program questionnaire. Descriptive statistics and independent t-test were used in a data analysis.

Main findings: The study findings revealed that grandmothers in the experimental group provided better breastfeeding support than those in the control group ($t = -15.74, p < .001$) as perceived by the mothers. Moreover, all of the experimental mothers were satisfied with their grandmothers' participation in the program.

Conclusion and recommendations: Based on the study findings, the program of promoting grandmothers' role in providing breastfeeding support was effective. It is recommended that nurses and other health personnel should apply this program for breastfeeding promotion with certain tailoring to their setting context.

Keywords: breastfeeding, first-time mothers, grandmothers, role, social support

J Nurs Sci. 2013;31 Suppl 2:48-56

Corresponding Author: Associate Professor Tassanee Prasopkittikun, Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok 10700, Thailand; e-mail: tassanee.pra@mahidol.ac.th

* Master thesis, Master of Nursing Science Program in Pediatric Nursing, Faculty of Nursing and Faculty of Graduate Studies, Mahidol University

¹ Sainoi Hospital, Nonthaburi Province, Thailand

² Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok, Thailand

พลของการส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาครรภ์แรก*

สมพส ศรีสวัสดิ์, พย.ม.¹ กรรณิการ์ วิจิตรสุคนธ์, วท.ม.² กศนิ ประสบกิตติคุณ, PhD²

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: ยายายเป็นบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาครรภ์แรก

รูปแบบการวิจัย: การวิจัยกึ่งทดลอง

วิธีดำเนินการวิจัย: กลุ่มตัวอย่างคือยายายและมารดาหลังคลอดครรภ์แรกที่คลอดปกติ และกำลังพักฟื้นที่โรงพยาบาลไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวกจำนวน 50 คน แบ่งเป็นกลุ่มควบคุม 25 คน กลุ่มทดลอง 25 คน ยายายกลุ่มควบคุมได้รับการพยาบาลตามปกติ ส่วนยายายกลุ่มทดลองได้เข้าร่วมโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยกิจกรรมในโปรแกรมช่วยพัฒนาความรู้และทักษะให้แก่ยายายเพื่อสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ให้สำเร็จ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคล แบบสอบถามการรับรู้ของมารดาต่อการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยายาย แบบสอบถามความคิดเห็นของมารดาต่อโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการทดสอบค่าที

ผลการวิจัย: ผลการศึกษพบว่า การสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยายายตามการรับรู้ของมารดา ในกลุ่มทดลองดีกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = -15.74, p < .001$) ยิ่งกว่านั้นมารดาทั้งหมดของยายายกลุ่มทดลองมีความพอใจที่ยายายได้เข้าร่วมโปรแกรม

สรุปและข้อเสนอแนะ: จากผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า โปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ มีประสิทธิผลดีในแง่ของการให้ความรู้และการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่พยาบาลและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรประยุกต์โปรแกรมนี้ไปใช้เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยอาจปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามบริบทของสถานบริการสุขภาพ

คำสำคัญ: การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ มารดาครรภ์แรก ยายาย บทบาท การสนับสนุนทางสังคม

J Nurs Sci. 2013;31 Suppl 2:48-56

Corresponding Author: รองศาสตราจารย์ทัศนีย์ ประสบกิตติคุณ, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 100700, e-mail: tassanee.pra@mahidol.ac.th

* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลเด็ก คณะพยาบาลศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

¹ โรงพยาบาลไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

² คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ความสำคัญของปัญหา

การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นับเป็นนโยบายระดับชาติและสากลโดยองค์การอนามัยโลกและองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติได้ร่วมกันกำหนดนโยบายแนะนำแม่ทั่วโลกให้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 6 เดือน โดยไม่ต้องให้อาหารอื่นแม้แต่น้ำและควรให้นมแม่ต่อเนื่องร่วมกับอาหารที่เหมาะสมตามวัยจนอายุครบขวบปีที่สอง หรือยาวนานกว่านั้น¹ ส่วนประเทศไทยได้บรรจุนโยบายดังกล่าวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นต้นมา และในแผนพัฒนาสาธารณสุขแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้กำหนดไว้ว่าให้อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยังน้อย 6 เดือน ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30 รวมทั้งมีโครงการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่น โรงพยาบาลสายสัมพันธ์แม่ลูก โครงการโรงเรียนพ่อแม่ เป็นต้น แต่ข้อมูลจากการสำรวจของธนาคารโลกพบว่า อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยัง 6 เดือนของไทยในปี พ.ศ. 2552 มีเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น² จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงทำให้มีการศึกษาวิจัยมากขึ้นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตลอดจนการจัดทำโปรแกรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

กลุ่มเป้าหมายของโปรแกรมการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ มักมุ่งเน้นที่มารดาและทารก โดยโปรแกรมส่วนมากจะส่งเสริมในเรื่องของการรับรู้สมรรถนะของมารดาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่³⁻⁶ การให้ความรู้และฝึกทักษะการให้นม⁷⁻⁹ การนัดกระตุ้นการดูดกลืนของทารก^{5,10} เป็นต้น ซึ่งโปรแกรมเหล่านี้ช่วยให้มารดาและทารกได้รับการดูแลและช่วยเหลือจากพยาบาล สามารถเพิ่มอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระยะแรกหลังคลอดได้ แต่ระยะเวลาที่มารดาอยู่โรงพยาบาลหลังคลอดเป็นช่วงเวลาเพียงสั้นๆ และเมื่อจำหน่ายกลับไปอยู่บ้านพบว่า มีมารดาจำนวนมากที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียวได้ประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะในมารดาครรภ์แรก เนื่องจากการครรภ์แรกเป็นกลุ่มที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาก่อน ย่อมจะเกิดปัญหาและอุปสรรคได้มากกว่า อาจจะทำให้ล้มเลิกการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้ง่าย ส่วนโปรแกรมที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายอื่นก็มีจำนวนน้อย ทั้งๆ ที่การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมของหญิงหลังคลอดเพียงลำพัง แต่ยังต้องการการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง

สอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยโดย Meedya และคณะ¹¹ พบว่า ทักษะคิดและการปฏิบัติของมารดาในเรื่องการให้นมและอาหารแก่ลูกนั้น ล้วนได้รับอิทธิพลจากบุคคลใกล้ชิดซึ่งได้แก่ สามีย่ ย่ายาย เพื่อน และบุคลากรสาธารณสุข การที่มารดาได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนได้รับคำแนะนำและข้อมูล กำลังใจ ความเชื่อมั่น ย่อมนำไปสู่ทัศนคติและประสบการณ์ที่ดีในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทำให้สามารถประสบความสำเร็จในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนจากสมาชิกที่สำคัญภายในครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งได้แก่ สามีย่ และย่ายาย¹²⁻¹⁶

สังคมและวัฒนธรรมของไทยให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ และให้ความสำคัญกับเชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของญาติผู้ใหญ่ในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการตัดสินใจเลี้ยงลูกด้วยนมแม่หรือการเริ่มให้อาหารทารกตามวัย ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ อรทัย บัวคำ⁷ ที่พบว่ามารดาเริ่มให้อาหารอื่นนอกเหนือจากนมแม่ก่อนทารกอายุ 4 เดือน ส่วนใหญ่เนื่องมาจากได้รับคำแนะนำจากญาติผู้ใหญ่ โดยเฉพาะย่ายายจะเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมาก เนื่องจากว่า บุตรหลานมองว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูทารกมาก่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ วรัญญา กมลคร และสันติ กมลคร¹⁷ ที่พบว่า ปู่ย่าตายายของมารดาในกลุ่มที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวได้ครบ 6 เดือนให้การสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องให้หลานได้กินข้าวกินน้ำด้วย เพราะกลัวหลานหิวเลี้ยงไม่โต ซึ่งผู้เป็นมารดาก็จะไม่กล้าขัดคำสั่งของปู่ย่าตายาย จากการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ญาติผู้ใหญ่อาวุโสมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการณ์เลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นอย่างมาก เมื่อญาติผู้ใหญ่ให้คำแนะนำอย่างไร ผู้เป็นมารดาก็มักจะปฏิบัติตามเนื่องจากมีความเคารพ ความเกรงใจ และเห็นว่าเป็นผู้มีประสบการณ์การเลี้ยงดูเด็กมาก่อน นอกจากนี้การศึกษาดังกล่าวข้างต้นยังชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ญาติผู้ใหญ่อาจจะให้คำแนะนำในเรื่องการให้อาหารตามวัยไม่ถูกต้องแต่อันที่จริงแล้วผู้สูงอายุเหล่านี้มีทัศนคติที่ดีต่อการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สอดคล้องกับการศึกษาของ ทศนี ประสพกิตติคุณ และคณะ¹⁸ พบว่า ผู้สูงอายุร้อยละ 50.2 ไม่เห็นด้วยว่าการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะต้องกระทำโดยแพทย์และพยาบาลเท่านั้นจึงจะเกิดผลดี และมีเพียงร้อยละ 22 ที่มีความเชื่อในระดับน้อยต่อความ

สามารถของตนเองในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุกลุ่มที่อายุมากๆ ตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไปรับรู้ประสบการณ์มากกว่ากลุ่มที่อายุน้อยกว่า ซึ่งอุปสรรคดังกล่าว ได้แก่ การไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างไร ผลการศึกษาจากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นอาจสนับสนุนได้ว่า ย่ายายควรเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และมีความเข้าใจในบทบาทของตนเองต่อการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แก่มารดา

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเทศไทย ยังไม่พบว่ามีการจัดโปรแกรมเพื่อส่งเสริมบทบาทการสนับสนุนทางสังคมของย่ายายในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาครั้งแรก คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดโปรแกรมดังกล่าวขึ้น โดยใช้แนวคิดการสนับสนุนทางสังคมของ House¹⁹ เพราะนอกจากย่ายายจะเป็นผู้อาวุโสที่มีความรู้และประสบการณ์ในการดูแลทารกแล้ว ยังมีความผูกพันกันทางสายเลือดกับมารดาและทารก การสนับสนุนช่วยเหลือที่มารดาและทารกจะได้รับจากย่ายาย จึงเป็นการช่วยเหลือที่เกิดจากความผูกพันรักใคร่ และพร้อมที่จะช่วยเหลืออย่างไม่มีเงื่อนไขหรือหวังผลตอบแทน โดยคณะผู้วิจัยจะศึกษาในมารดาครั้งแรกที่มาฝากครรภ์และคลอดปกติที่โรงพยาบาลไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เนื่องจากเป็นแหล่งชุมชนที่ยังเป็นลักษณะครอบครัวขยาย มีการตั้งบ้านเรือนที่อาศัยในละแวกเดียวกับครอบครัวเดิม และจากประสบการณ์ทางคลินิกของผู้วิจัย (หัวหน้าโครงการ) ในเด็กป่วยหลังคลอดของโรงพยาบาลไทรน้อย พบว่าผู้ที่มาช่วยเหลือดูแลมารดาหลังคลอดส่วนใหญ่เป็นย่าหรือยายของทารก ดังนั้นการใช้การสนับสนุนทางสังคมจากย่ายายจึงเป็นแนวทางหนึ่งของกิจกรรมการพยาบาลที่คาดว่าจะมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในมารดาครั้งแรก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของย่ายายตามการรับรู้ของมารดาระหว่างกลุ่มที่ย่ายายได้เข้าร่วมโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของย่ายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และกลุ่มที่ย่ายายไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรม
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของมารดาต่อโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของย่ายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

สมมุติฐานการวิจัย

การสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของย่ายายตามการรับรู้ของมารดาในกลุ่มที่ย่ายายได้เข้าร่วมโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของย่ายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ดีกว่ากลุ่มที่ย่ายายไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบเป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimental design) แบบสองกลุ่มวัดหลังการทดลอง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ มารดาหลังคลอดครั้งแรกที่อาศัยอยู่เขตอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี ซึ่งมีอายุครรภ์ครบกำหนด และคลอดปกติที่โรงพยาบาลไทรน้อย และย่าหรือยายของทารก โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเข้าด้านมารดา ดังนี้ 1) เป็นมารดาครั้งแรก อายุครรภ์ครบกำหนด คลอดปกติ 2) ไม่มีภาวะแทรกซ้อนระหว่างคลอดและหลังคลอด 3) มีเต้านมและหัวนมปกติและไม่มีข้อห้ามทางการแพทย์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ 4) มีความต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ด้านทารก 1) มีคะแนน APGAR แรกคลอดตั้งแต่ 7 คะแนนขึ้นไป 2) ไม่มีข้อจำกัดในการดูนมแม่ เช่น ปากแหว่ง เพดานโหว่ เป็นต้น 3) สุขภาพแข็งแรง ไม่มีภาวะแทรกซ้อนที่ทำให้ต้องรับการรักษาต่อในโรงพยาบาลหลังเกิด และด้านย่ายาย 1) อาศัยอยู่ในบ้านหรือรั้วเดียวกันกับมารดา กลุ่มตัวอย่าง 2) ไม่มีปัญหาในการได้ยินและการมองเห็น (หูไม่ตึงและตาไม่บอด)

การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ใช้หลักการของ Central Limit Theorem ที่ระบุว่า ค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างจะมีการกระจายเป็นโค้งปกติเมื่อมีจำนวนกลุ่มตัวอย่างตั้งแต่ 25 คนขึ้นไป²⁰ ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวนตัวอย่างในกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองกลุ่มละ 25 คน รวมเป็นจำนวน 50 คน

เครื่องมือการวิจัย

1. เครื่องมือในการดำเนินการวิจัย
 - 1.1 แผนการสอนย่ายายในการสนับสนุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จัดทำโดยคณะผู้วิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และการสนับสนุนทางสังคม
 - 1.2 แผ่นพับเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จัดทำโดยศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย

1.3 วิดีทัศน์เรื่องการบีบเก็บนม และการป้อนนมทารกด้วยถ้วย จัดทำโดยสมาคมกุมารแพทย์แห่งประเทศไทย

1.4 ภาพพลิกประกอบการสอนเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จัดทำโดยคณะผู้วิจัย

1.5 แบบสัมภาษณ์ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย สร้างโดยคณะผู้วิจัย มีจำนวน 32 ข้อ ลักษณะคำตอบเป็นแบบประเมินว่าถูกหรือผิด ใช้เพื่อประเมินความรู้ของยายเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ภายหลังการสอน ถ้ายายได้คะแนนน้อยกว่าร้อยละ 65 ผู้วิจัยจะต้องสอนหรือพูดคุยกับยายเพื่อแก้ไขความรู้ความเข้าใจในส่วนที่ยังต้องปรับปรุง

1.6 แบบสังเกตการปฏิบัติของยายในการช่วยเหลือมารดาขณะให้นมแม่ คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม โดยให้สอดคล้องกับแผนการสอนที่ใช้กับยาย เพื่อประเมินการปฏิบัติของยายภายหลังการสอนในการช่วยเหลือมารดาครั้งแรกในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ผลการประเมินช่วยให้ผู้วิจัยทราบว่าต้องเพิ่มเติมความรู้และทักษะ หรือแก้ไขความเข้าใจ และการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องของยายในเรื่องใดบ้าง

2. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคล

2.2 แบบสอบถามการรับรู้ของมารดาต่อการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยายสร้างโดยคณะผู้วิจัย มี 20 ข้อ ลักษณะคำตอบเป็นมาตราประมาณค่า 4 ระดับ ตั้งแต่ (1) ไม่เห็นด้วย ถึง (4) เห็นด้วยมาก

2.3 แบบสอบถามความคิดเห็นของมารดาต่อโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สร้างโดยคณะผู้วิจัย มี 4 ข้อ ลักษณะคำตอบเป็นมาตราประมาณค่า 4 ระดับ ตั้งแต่ (1) ไม่เห็นด้วย ถึง (4) เห็นด้วยมาก

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา ความเหมาะสมทางด้านภาษา และลักษณะของสื่อการสอนที่ใช้ ส่วนแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน และนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เท่ากับ .81 และทดสอบ

อีกครั้งกับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ได้เท่ากับ .91

การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาค้นครั้งนี้ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมหาวิทยาลัยมหิดล (COA. No. MU-IRB 2008/018.1405)

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ภายหลังได้รับอนุมัติจากผู้อำนวยการโรงพยาบาลไทรน้อยในการดำเนินการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยเข้าพบหัวหน้าฝ่ายการพยาบาลและหัวหน้าตึกผู้ป่วยหลังคลอด เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์วิธีดำเนินการวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อขอความร่วมมือในการทำวิจัย

2. ผู้วิจัยเริ่มดำเนินการวิจัยกับกลุ่มควบคุมให้เสร็จก่อนจึงดำเนินการวิจัยกับกลุ่มทดลอง ทั้งนี้เพื่อป้องกันการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง และป้องกันไม่ให้เจ้าหน้าที่ในตึกผู้ป่วยนำกิจกรรมในโปรแกรมไปใช้กับกลุ่มควบคุม (diffusion and imitation to treatment)

3. การดำเนินการในกลุ่มควบคุม

3.1 ภายใน 24 ชั่วโมงหลังคลอด ที่ตึกผู้ป่วยหลังคลอด ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ พร้อมแนะนำตัวเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่ต้องเข้าร่วมในการวิจัย ภายหลังเมื่อได้รับความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างโดยลงนามในหนังสือยินยอม ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง ขอเบอร์โทรศัพท์และที่อยู่อย่างละเอียดเพื่อสะดวกในการติดต่อเพื่อการนัดหมายและการเยี่ยมบ้าน

3.2 ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งเป็นพยาบาล เยี่ยมบ้านในวันที่ 2-3 ภายจำหน่วยซึ่งเป็นกิจกรรมตามปกติของโรงพยาบาล

3.3 เมื่อมารดาตรวจหลังคลอดที่ฝ่ายส่งเสริมสุขภาพ ให้มารดาตอบแบบสอบถามการรับรู้ของมารดาต่อการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย

4. การดำเนินการในกลุ่มทดลอง

ระยะที่ 1

4.1 ภายใน 24 ชั่วโมงหลังคลอด ที่ตึกผู้ป่วยหลังคลอด ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างขอเบอร์โทรศัพท์และที่อยู่อย่างละเอียดเพื่อสะดวกในการติดต่อยืนยันการนัดหมาย และการเยี่ยมบ้าน

4.2 ผู้ช่วยนักวิจัยประเมินความรู้ของยายหรือยาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย

4.3 หลังจากนั้นจึงจัดกลุ่ม 3-4 คน เพื่อให้ความรู้เรื่องประโยชน์และการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิธีปฏิบัติในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ความสำคัญและบทบาทของยาและยายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การใช้ภาพพลิก วิดีทัศน์ การฝึกปฏิบัติ และแจกแผ่นพับหลังจบกิจกรรม โดยทำกิจกรรมที่ห้องสายใยรักครอบครัวของตึกหลังคลอด และใช้เวลาประมาณ 45-50 นาที

ระยะที่ 2

4.4 ก่อนจำหน่ายกลับบ้าน ที่ตึกผู้ป่วยหลังคลอด ผู้วิจัยเยี่ยมมารดาและพบยายเพื่อประเมินพฤติกรรมการช่วยเหลือของยาหรือยาย โดยใช้แบบสังเกตการปฏิบัติของยายในการช่วยเหลือมารดาขณะให้นมแม่ และทบทวนความรู้ ทักษะ ตลอดจนแก้ไขความเข้าใจและการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง สอบถามปัญหาที่พบในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และให้คำแนะนำเพิ่มเติม

ระยะที่ 3

4.5 ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยเยี่ยมบ้านในวันที่ 2-3 หลังจำหน่ายจากโรงพยาบาล และประเมินความรู้ของยาหรือยายโดยใช้แบบสัมภาษณ์ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย และสอบถามยาหรือยายถึงปัญหา แก้ไขความรู้ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ในกรณีที่คะแนนความรู้ต่ำกว่าร้อยละ 65 พร้อมทั้งให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ และกระตุ้นให้ช่วยเหลือมารดาหลังคลอดต่อไป

ระยะที่ 4

4.6 เมื่อมารดามาตรวจหลังคลอดที่ฝ่ายส่งเสริมสุขภาพ ให้มารดาตอบแบบสอบถามการรับรู้ของมารดาต่อการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย และแบบสอบถามความคิดเห็นของมารดาต่อโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (independent t-test)

ผลการวิจัย

1. ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วยมารดา 50 คน และยาย 50 คน พบว่า มารดามีอายุเฉลี่ย $22.10 \pm .29$ ปี โดยส่วนมาก (ร้อยละ 72) มีอายุระหว่าง 15-24 ปี ส่วนยายมีอายุเฉลี่ย 49.76 ± 7.59 ปี และส่วนมาก (ร้อยละ 86) มีอายุระหว่าง 32-59 ปี โดยเป็นยาร้อยละ 46 และเป็นยายร้อยละ 54 ยายร้อยละ 82 เคยมีประสบการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาก่อน ระดับการศึกษาของมารดาจะสูงกว่ายาย โดยร้อยละ 50 ของมารดาจบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในขณะที่ร้อยละ 66 ของยายจบระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มารดาร้อยละ 36 เป็นแม่บ้านไม่ได้ประกอบอาชีพใดๆ ร้อยละ 24 ทำอาชีพค้าขายและเกษตรกรรม และร้อยละ 40 มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งในกลุ่มหลังสามารถคลอดได้นาน 90 วันถึงร้อยละ 80 ส่วนยายร้อยละ 60 ไม่ได้ประกอบอาชีพ เมื่อทดสอบลักษณะของกลุ่มตัวอย่างระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันที่นัยสำคัญทางสถิติ .05

2. การสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยาย ตามการรับรู้ของมารดา ในกลุ่มที่ยายได้เข้าร่วมโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ดีกว่ากลุ่มที่ยายไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($t = -15.74, p < .001$) ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการรับรู้ของมารดาต่อการสนับสนุนของยายในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

กลุ่มที่ศึกษา	จำนวน	พิสัยที่เป็นไปได้	พิสัยจริง	$\bar{X}$	SD	t	p-value
กลุ่มทดลอง	25	20-80	60-72	67.92	3.07		
กลุ่มควบคุม	25	20-80	52-60	56.24	2.09	-15.74	< .001

3. ความคิดเห็นของมารดาต่อโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นไปในลักษณะเชิงบวก โดยพบว่า มารดามีความพึงพอใจที่ยายายได้เข้าร่วมโปรแกรมนี้ในระดับมากและค่อนข้างมาก คิดเป็นร้อยละ 72 และ 28 ตามลำดับ และมารดาทุกคนมีความเห็นด้วยว่า โปรแกรมนี้ช่วยให้ยายายมีความรู้และทักษะการช่วยเหลือมารดาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้มาก

การอภิปรายผล

ผลการศึกษาในครั้งนี้สนับสนุนสมมุติฐานการวิจัย นั่นคือ การสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของยายายตามการรับรู้ของมารดา ในกลุ่มที่ได้เข้าร่วมโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ดีกว่ากลุ่มที่ยายายไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทั้งนี้เนื่องมาจากกิจกรรมต่างๆ ในโปรแกรมได้จัดขึ้นตามแนวคิดการสนับสนุนทางสังคมของ House¹⁹ โดยส่งเสริมให้ยายายเข้าใจถึงความสำคัญและความจำเป็นของการสนับสนุนด้านอารมณ์และด้านการประเมินแก่มารดาโดยการแสดงออกด้านความรู้สึกที่ดี เห็นอกเห็นใจ สนใจ เอาใจใส่ รับฟังในสิ่งที่มารดาพูดคุยระบายความทุกข์ ความคับข้องใจ ช่วยลดข้อสงสัยในใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พร้อมทั้งแสดงออกในลักษณะให้การยอมรับการทาบบาทของแม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติในเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การปฏิบัติของยายายเช่นนี้ย่อมทำให้มารดาหลังคลอดเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย มั่นคง มีคุณค่า มีความมั่นใจในตนเองที่จะสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้อย่างที่ตั้งใจไว้ นอกจากนี้กิจกรรมการแนะนำให้ยายายได้เข้าใจถึงบทบาทที่ตนเองสามารถช่วยได้ในการเลี้ยงดูทารก การจัดเตรียมอุปกรณ์ที่ช่วยในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่น ถูเก็บนมบีบ หมอนเกือกม้า เป็นต้น รวมถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับนมแม่และและฝึกทักษะให้กับยายายในการช่วยมารดาให้นมแม่แก่บุตร กิจกรรมดังกล่าวทำให้ยายายมีข้อมูลและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นไปในแนวทางเดียวกับที่มารดาได้รับจากทางโรงพยาบาล ดังนั้น การสนับสนุนด้านทรัพยากรและความช่วยเหลือ และการสนับสนุนด้านข้อมูลที่ยายายให้กับมารดาจึงไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างมารดาและยายาย

นอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้ว่า กิจกรรมในโปรแกรมช่วยให้ยายายมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับสิ่งที่มารดาต้องการได้

รับจากยายายในฐานะผู้สนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพกับมารดา 30 คน ในเขตเมือง North Texas สหรัฐอเมริกา²¹ พบว่า สิ่งที่มารดาต้องการได้รับจากยายายนั้น ได้แก่ การเห็นคุณค่าของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การให้ความรักและกำลังใจ การตระหนักถึงอุปสรรคของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และความรู้ที่เป็นปัจจุบันเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนปรากฏอยู่ในเนื้อหาและกิจกรรมของโปรแกรมในการศึกษาครั้งนี้

ยายายเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการเลี้ยงดูทารกอยู่แล้ว เพราะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูทารกมาก่อน และเป็นผู้ที่มารดามีความเคารพเชื่อฟัง อีกทั้งผู้เป็นยายายเองมีความรักความผูกพันกับมารดาและทารก จึงมีความพร้อมที่จะช่วยเหลืออย่างไม่มีเงื่อนไขหรือหวังผลตอบแทน และตัวยายายก็อาศัยในบ้านเดียวกัน จึงสามารถให้การสนับสนุนทางสังคมกับมารดาได้อย่างเต็มที่ ส่วนมารดาครรภ์แรกเป็นกลุ่มที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาก่อน แม้มารดาจะได้รับความรู้จากทางโรงพยาบาล และเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แล้วก็ตาม แต่การขาดประสบการณ์ย่อมทำให้ขาดความมั่นใจในการนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เกิดความวิตกกังวล นำไปสู่ความเครียดได้ ทั้งนี้เพราะกระบวนการของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ย่อมเกิดปัญหาได้ เช่น น้ำนมไม่ไหล ลูกไม่ดูดนม หัวนมแตก เป็นต้น และในขณะเดียวกันมารดายังต้องรับผิดชอบงานบ้าน งานเลี้ยงลูก และภาระอื่นๆ เช่น ค่าใช้จ่าย การดูแลสมาชิกคนอื่น เป็นต้น ดังนั้น ความรู้และทักษะการปฏิบัติที่ยายายได้รับจากการเข้าร่วมโปรแกรมนี้ ย่อมช่วยให้มารดามีความเครียดที่ระบุข้างต้นลดลง มีโอกาสได้พักผ่อนมากขึ้น ซึ่งมารดามีความเห็นว่าเป็นประโยชน์ช่วยสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้มาก ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้มารดามีความพึงพอใจที่ยายายได้เข้าร่วมโปรแกรมนี้ในระดับมาก (ร้อยละ 72) และค่อนข้างมาก (ร้อยละ 28) และการที่มารดามีความพึงพอใจต่อโปรแกรมมากเช่นนี้ ย่อมเป็นหลักฐานที่ดีที่แสดงว่า กิจกรรมในโปรแกรมที่จัดให้กับยายายมีประสิทธิภาพจริงในการช่วยให้ยายายได้แสดงบทบาทในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การเยี่ยมบ้านภายหลังคลอดเพื่อให้การดูแลทั้งมารดาและทารกเป็นกิจกรรมที่สำคัญมากสำหรับการส่งเสริม

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ซึ่งครอบคลุมทั้งกิจกรรมการให้คำแนะนำ การดูแล และการติดตามผล อย่างไรก็ตาม โปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดการเยี่ยมมารดาและทารกเพียงครั้งเดียว คือ 2-3 วันหลังคลอด ซึ่งอาจจะน้อยเกินไป เนื่องจากการศึกษาของ วรัญญา กมลคร และสันติ กมลคร¹⁷ ซึ่งศึกษารูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมกรรมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวยาว 6 เดือน ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ระบุว่า การเยี่ยมบ้านภายหลังคลอดเพียง 1-2 ครั้งนั้นน้อยเกินไป เนื่องจากเวลาที่มีปัญหาในเรื่องของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แล้ว มารดาหรือครอบครัวไม่มีที่ปรึกษา ในปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดเกณฑ์การเยี่ยมและดูแลมารดาหลังคลอดพร้อมทั้งทารก โดยบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข และ/หรืออาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 3 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 คือ เยี่ยมหลังคลอด ในสัปดาห์แรกอายุบุตรไม่เกิน 7 วันนับถัดจากวันคลอด ครั้งที่ 2 คือ เยี่ยมหลังคลอด ในสัปดาห์ที่ 2 ตั้งแต่บุตรอายุ 8 วันแต่ไม่เกิน 15 วันนับถัดจากวันคลอด และครั้งที่ 3 คือ เยี่ยมหลังคลอด (ทั้งแม่และลูก) ตั้งแต่บุตรอายุ 16 วัน แต่ไม่เกิน 45 วัน นับถัดจากวันคลอด²²

ข้อเสนอแนะ

พยาบาลและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรนำโปรแกรมส่งเสริมบทบาทของยายในการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาครรภ์แรกไปประยุกต์ใช้กับสถานบริการสุขภาพ โดยอาจปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของระบบการให้บริการสุขภาพแต่ละแห่ง และควรเพิ่มการติดตามเยี่ยมบ้านภายหลังคลอดให้มากขึ้นโดยให้เป็นไปตามเกณฑ์การเยี่ยมภายหลังคลอดของกระทรวงสาธารณสุข และถ้าหากเป็นไปได้ ควรมีการเยี่ยมเพิ่มขึ้นในช่วง 6 เดือนแรก

นอกจากนี้ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า การให้ยายได้รับโปรแกรมในลักษณะเช่นนี้จะส่งผลระยะยาวต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาผลลัพธ์สูงสุด (optimal outcome) นั่นคือ ระยะเวลาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวเป็นเวลา 6 เดือน

เอกสารอ้างอิง (References)

1. WHO/Unicef. Global strategy for infant and young child feeding. Singapore: World Health

Organization; 2003 [cited 2013 Jun 30];

Available from: <http://www.who.int/nutrition/publications/infantfeeding/9241562218/en/index.html>

2. Exclusive breastfeeding (% of children under 6 months). Washington, DC: The World Bank; 2013 [cited 2013 Jun 30]; Available from: <http://data.worldbank.org/indicator/SH.STA.BFED.ZS>
3. Pongkaew N. Effects of self-efficacy promoting program on breastfeeding behavior and duration among first-time working mothers [master's thesis]. Bangkok: Mahidol University; 2005. 98 p. (in Thai).
4. Pomjampa S. The effects of a perceived self-efficacy promoting program on breastfeeding behavior among adolescent mothers [master's thesis]. Bangkok: Thammasat University; 2008. 123 p. (in Thai).
5. Boonchalem B, Prasopkittikun T, Sangperm P, Jirasakuldej W. Effects of the mother-preterm infant preparation program on breastfeeding self-efficacy and suck quality. J Nurs Sci. 2012;30(4):61-71. (in Thai).
6. Sanghuaeprai B. The effect of the perceived self-efficacy promoting program on breastfeeding behavior of postpartum mothers at Somdejpranangchaosirik Hospital [master's thesis]. Chonburi: Burapa University; 2009. 177 p. (in Thai).
7. Buakhum O, Sinsuksai N, Serisatien Y, Vichitsukon K. The effect of breastfeeding-promotion program on the rate of 4-month exclusive breastfeeding in first-time mother: Amnatcharoen Hospital. J Nurs Sci. 2007;25(1):62-75. (in Thai).

8. Pongprasobchai S, Jomcharoen P, Lertpadungkulchai S, Phukatorn N, Thunyatul P, Sitthichai K, et al. The effectiveness of patient education program using instruction booklet on breast feeding patients. *J Nurs Sci*. 2004;22(2):66-72. (in Thai).
9. Wisarapun P. The effects of breastfeeding-promoting program on the rate and duration of exclusive breastfeeding in working mothers [master's thesis]. Bangkok: Mahidol University; 2008. 121 p. (in Thai).
10. Suknithi J, Thampanichawat W, Wichiencharoen K, Lerthamatewe W. Impact of oral stimulation program on nursing mothers' knowledge of oral stimulation and prematurely born infants' sucking ability. *Thai Journal of Nursing Council*. 2012;27(1): 78-91. (in Thai).
11. Meedya S, Fahy K, Kable A. Factors that positively influence breastfeeding duration to 6 months: A literature review. *Woman Birth*. 2010;23(4):135-45.
12. Chaemsai P. Effects of continuing spouse involvement in breastfeeding promotion program for working mother on exclusive breastfeeding during first four months. [master's thesis]. Bangkok: Mahidol University; 2007. 110 p. (in Thai).
13. Olayemi O, Aimakhu CO, Bello FA, Motayo VO, Ogunleye AA, Odunukan OW, et al. The influence of social support on the duration of breast-feeding among antenatal patients in Ibadan. *J Obstet Gynaecol*. 2007;27(8):802-5.
14. Susin LR, Giugliani ER, Kumme SC. Influence of grandmothers on breastfeeding practices. *Rev Saude Publica*. 2005;39(2): 141-7. (in Thai).
15. Turnbull-Plaza B, Escalante-Izeta E, Klunder-Klunder M. The role of social networks in exclusive breastfeeding. *Rev Med Inst Mex Seguro Soc*. 2006;44(2):97-104.
16. Ekstrom A, Widsrom AM, Nissen E. Breastfeeding support from partners and grandmothers: Perceptions of Swedish women. *Birth*. 2003;30(4):261-6.
17. Kamonlakorn W, Kamonlakorn S. Development model to calibrate behavior with breast feeding only at least 6 month Nongbohealth station, Nongkungsri District, Kalasin Province. *Research and Development Health System Journal*. 2009;2(2):1-14. (in Thai).
18. Prasopkittikun T, Saengperm P, Chunpia C, Suwantawakup S, Payakkaroeng S, Vichitsukon K. Elderly's attitude and perceived barriers towards breastfeeding promotion. *J Nurs Sci*. 2011;29 Suppl 2: 75-83. (in Thai).
19. House JS. Work stress and social support. Reading, MA: Addison-Wesley; 1981.
20. Mendenhall W, Beaver RJ. Introduction to Probability and Statistics. 9th ed. Belmont, CA: Duxbury Press; 1994.
21. Grassley J, Eschiti V. Grandmother breastfeeding support: What do mothers need and want? *Birth*. 2008;35(4):329-35.
22. Bureau of Policy and Strategy Ministry of Public Health. คู่มือรายละเอียดตัวชี้วัด การดำเนินงานพัฒนาสุขภาพ ตามคำรับรอง การปฏิบัติราชการกระทรวงสาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ 2556. 2012 [cited 2013 November 1]; Available from: <http://bps.ops.moph.go.th/strategy/ขับเคลื่อน26-27รค.55/คำรับรองปฏิบัติราชการ.pdf> (in Thai).